

Romanit terveystalveluiden käyttäjinä
romanipotilas vuodeosastolla -opas

Mertsi Ärling

Opinnäytetyö

Syksy 2010

Diakonia-ammattikorkeakoulu,

Diak Länsi, Porin toimipaikka

Terveystalan koulutusohjelma

Diakonisen hoitotyön

suuntautumisvaihtoehto

Sairaanhoidaja + diakonissa

TIIVISTELMÄ

Ärling, Merts. Romanit terveystalveluiden käyttäjinä, romanipotilas vuodeosastolla -opas. Pori, Syksy 2010, raportti 23 s + 1 liite; opas 17 s = 40 s. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Länsi Pori. Terveystalan koulutusohjelma, diakonisen hoitotyön suuntautumisvaihtoehto, sairaanhoitaja (AMK) + diakonissa.

Kulttuurista johtuvat erilaisuudet alkavat olla jokapäiväisiä sosiaali- ja terveystalan asiakastyössä nykyisin. Hyvä hoito edellyttää, että koko organisaation on otettava kulttuuriset tekijät huomioon asiakastyössä niissä määrin, kuin se on mahdollista. Yksittäisen työntekijän kulttuuritietoisuus ei ole riittävä perusta kulttuurilähtöisyyden toteutumiseksi.

Romanit ovat yksi lisääntyvä terveystalveluiden käyttäjäryhmä. Vaikka romanit ovat asuneet Suomessa vuosisatoja, ovat heidän kulttuurinsa ominaispiirteet edelleenkin tuntemattomia. Terveystalvehoitotyötä tekevät henkilöt tapaavat päivittäin eri kulttuuritaustoista tulevia potilaita. Sairaanhoitajan asiantuntijuuteen kuuluu eri etnisiä kulttuureja kunnioitava hoidon kompetenssi. Luonnostaan saattaa kuitenkin olla mahdottomuus tietää eri kansallisuusryhmien ominaispiirteitä ja millä kulttuurisilla tekijöillä on merkitystä itse hoitotyöhön.

Tämän produktin tehtävänä oli tuottaa opas romanitaustaisen potilaan kohtaamiseen vuodeosastolla. Oppaan tarkoituksena on olla terveystalvehuollon ammattihenkilön tekemä opas alan ammattihenkilöille. Oppaan tavoitteena on toimia hoitajien apuna romanitaustaisen potilaan toimintatapojen ymmärtämisessä sairaalaympäristössä. Oppaassa käsitellään lyhyesti transkulttuurista hoitotyötä, jotta hoitaja voi peilata saamaansa kulttuuri-informaatiota hoitotieteelliseen teoriaan. Oppaassa käydään myös lyhyesti romanien historia ja tapakulttuuri, jotta kausaalinen konteksti on paremmin hahmoteltavissa. Oppaan hoitotyötä tukeva osuus on sen lyhyissä ohjeistuksissa eri hoitotoimintoihin ja käytäntöihin, jotka on koettu haasteellisina sekä yleisesti sairaaloiden vuodeosastoilla että romaniyhteisössä.

Asiasanat: romani, transkulttuurinen hoitotyö, kulttuuri, etnisyys, opas

ABSTRACT

Ärting, Mertsii. Roma People Consume Health Care Services, Romani Patients on Wards - Guide Book. Raport 23 p., 1 appendices; Guide Book 17 p.. Language: Finnish. Pori, Autumn 2010. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Nursing, Option in Diaconal Nursing. Degree: Nurse + Deaconess.

Differences caused by culture are almost daily in customer service within social and health care. Good nursing makes great demands on the whole organization. Culture related issues have to be taken notice of in customer service as good as possible.

The cultural understanding of an individual worker (nurse) is not sufficient for consideration of cultural factors. The Roma people will consume health care services more and more in the future. Although the Roma people have inhabited Finland for centuries, characteristic features of their culture are still unknown.

Health care workers meet patients with different backgrounds every day. Professional nursing requires that various ethnic cultures are respected.

In practice, however, it may be impossible to know, not to mention to internalize cultural features of different ethnic groups and which cultural features actually are important in nursing.

The aim of this production was to produce a guide book now to meet Roma people as patients on wards. The guide book is mean to be a guide book made by a professional for professionals within health care.

The aim of the guide book is to help nurses to understand Romani patients, ways of action in hospital environment. The guide book also briefly tells the history and customs of the Roma people in order to give better form to the causal context.

The guide book supports nursing by giving short instructions regarding different treatments and procedures that are felt difficult both on wards generally and in Romani communities.

Keywords: Roma people, transcultural healthcare, culture, ethnicity, guide book

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ.....	2
ABSTRACT	3
1 JOHDANTO.....	5
2. HYVÄ HOITO	6
2.1 Transkulttuurinen näkökulma	7
3. ROMANIKULTTUURI.....	10
3.1 Lyhyt historian oppimäärä.....	10
3.2 Mustalainen vai romani.....	11
3.3 Romanien tapakulttuuri	12
3.3.1 Vanhempien kunnioitus	12
3.3.2 Häveliäisyys ja siveellisyys	13
3.3.3 Puhtaussäännöt.....	13
3.4 Uskonto ja hengellisyys romanikulttuurissa.....	15
4 HYVÄN OPPAAN LAATIMINEN	15
5 PROJEKTIN TEHTÄVÄ, TAVOITE JA TOTEUTUS.....	16
5.1 Tehtävä	16
5.2 Tavoite	16
5.3 Toteutus.....	17
6 PROJEKTIN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS.....	18
7 PALAUTE	18
8 POHDINTA.....	20
LÄHDELUETTELO.....	22
LIITTEET: ROMANIPOTILAS VUODEOSASTOLLA – Romanit terveyspalveluiden käyttäjinä. Opas ammattilaisille terveydenhuollon	

1 JOHDANTO

Turun yliopistollisessa sairaalassa työskennellessäni vuosina 2001–2006 sain käsiini Opetushallituksen toimeksiantona valmistetun Romani ja terveyspalvelut -oppaan, joka oli suunnattu terveydenhuollon ammattilaisten käyttöön. Opas oli valmistettu vuonna 1996, jonka jälkeen siitä on otettu uusintapainoksia kolme. Tutustuttuani työssäni oppaaseen ajattelin, että se kaipaisi ehdottomasti päivittämistä ja uudistamista niin sisällöllisesti kuin ulkoasultaankin vastaamaan terveydenhuoltoalan nykyaikaista tiedontarvetta. Syvempi tutustuminen oppaaseen herätti myös kysymyksen, miksei tekijätyöryhmään kuulunut yhtään terveydenhuoltoalan työntekijää tai asiantuntijaa, saatiikka että terveydenhuollon asiantuntijana olisi romanitaustainen henkilö. Oppaan kirjoitusasussa on nähtävissä sosiaali- ja kasvatusalan työntekijöiden näkökulmasta työstetty opas terveydenhuollon henkilökunnalle.

Oman työni lomassa kokeilin oppaan toimivuutta sairaalamaailmassa ja totesin, ettei se vastaa välttämättä oppaana siihen, mitä hoitaja tarvitsisi työssään erilaisia tilanteita kohdatessaan. Kolmen vuoden ajan pohdin ja suunnittelin tulevan oppaan mahdollista sisältöä. Otin myös asian tiimoilta yhteyttä Sosiaali- ja terveysministeriöön (STM), joka kiinnostui oppaan päivityksestä ja ilmoitti periaatteellisen mahdollisuuden myös rahoitukseen.

Jotta jakelukelpoista opasta, joko painettuna tai sähköisessä muodossa, voitaisiin tehdä STM toimeksiantona, sovimme sen alatoimijan Romaniasianneuvottelukunnan pääsihteerin kanssa, että oppaan yhden osuuden – romanipotilas vuodeosastolla – toteutetaan pilottina opinnäytetyönä, joka sitten olisi suuremman kokonaisuuden perusjalka. Varsinaisen oppaan havainnollistava kuvitus ja muu layout ovat tästä työstä jätetty pois. Työssä on keskitytty tiedollisen sisällön luomiseen.

2. HYVÄ HOITO

Hyvä hoito perustuu terveydenhuollon eettisiin periaatteisiin, arvoihin ja ihanteisiin. Se mitä hyvä hoito käytännössä on, vaihtelee riippuen kyseessä olevasta terveydellisestä ongelmasta sekä siitä, missä ja milloin kysymys esitetään. Yleinen hyvän hoidon määritelmä on: oikea hoito oikeassa paikassa ja oikeaan aikaan. Jotta hyvä hoito toteutuisi, tarvitaan riittävästi voimavaroja, mm. osaavaa ammattitaitoista henkilökuntaa. Olosuhteista, joissa terveydenhuollolle määritellyt arvot ja eettiset periaatteet pystyvät ohjaamaan toimintaan. Terveydenhuollon eettiset ohjeet korostavat ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamista, ihmiselämän suojelua ja terveyden edistämistä. Oikeuden mukaisuus sekä tasa-arvo ovat keskeisiä arvoja jokaisen terveydenhuollon ammattilaisen ja organisaation toiminnassa. (ETENE 2001.)

Suomen perustuslakiin (L731/1999) on kirjattu kansalaisten perusoikeudet. Siinä sanotaan, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, terveydentilan, vammaisuuden tai muun syyn perusteella. Jokaisella on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös turvattava perusoikeuksien toteutuminen. (Finlex, a)

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (L785/1992) määrittelee potilaan asemaa terveydenhuollossa (L559/1994). Sen mukaan jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä. Näitä voimavaroja, kuntien ja valtion velvollisuuksia niiden järjestämisessä määrittävät lisäksi erikoissairaanhoitolaki (L1062/1989) ja kansanterveyslaki (L66/1972). (Finlex, b–e.)

2.1 Transkulttuurinen näkökulma

Potilaita hoitaessa on tärkeää muistaa, että he ovat tulossa jostakin ja menossa johonkin. Tällöin on hyvä huomioida heidän kokonaisvaltainen kulttuurinen kontekstinsa. Hyvää hoitoa voidaan katsoa kolmesta eri näkökulmasta:

- 1) Potilaan ja 2) hänen omaistensa näkökulmasta hyvä hoito muodostuu siitä, että hoitaminen on toteutettu yhdessä potilaan ja lähiomaisten kanssa.
- 3) Hoitoa tarjoavat ammattilaiset näkevät hyvän hoidon koostuvan moniammatillisesta yhteistyöstä, jossa kukin ammattiryhmä ja toimintayksikkö tekevät oman ammattinsa ja tieteenalansa lähtökohdista ajatellen potilaan parasta yhteistyössä hänen ja hänen läheistensä kanssa.

(Etene 2001; Jääskeläinen 2010.)

Amerikkalainen Madeleine M. Leininger on transkulttuurisen hoitotyön ja teorian luoja ja johtohahmo. Hän on määritellyt transkulttuurisen hoitotyön seuraavasti:

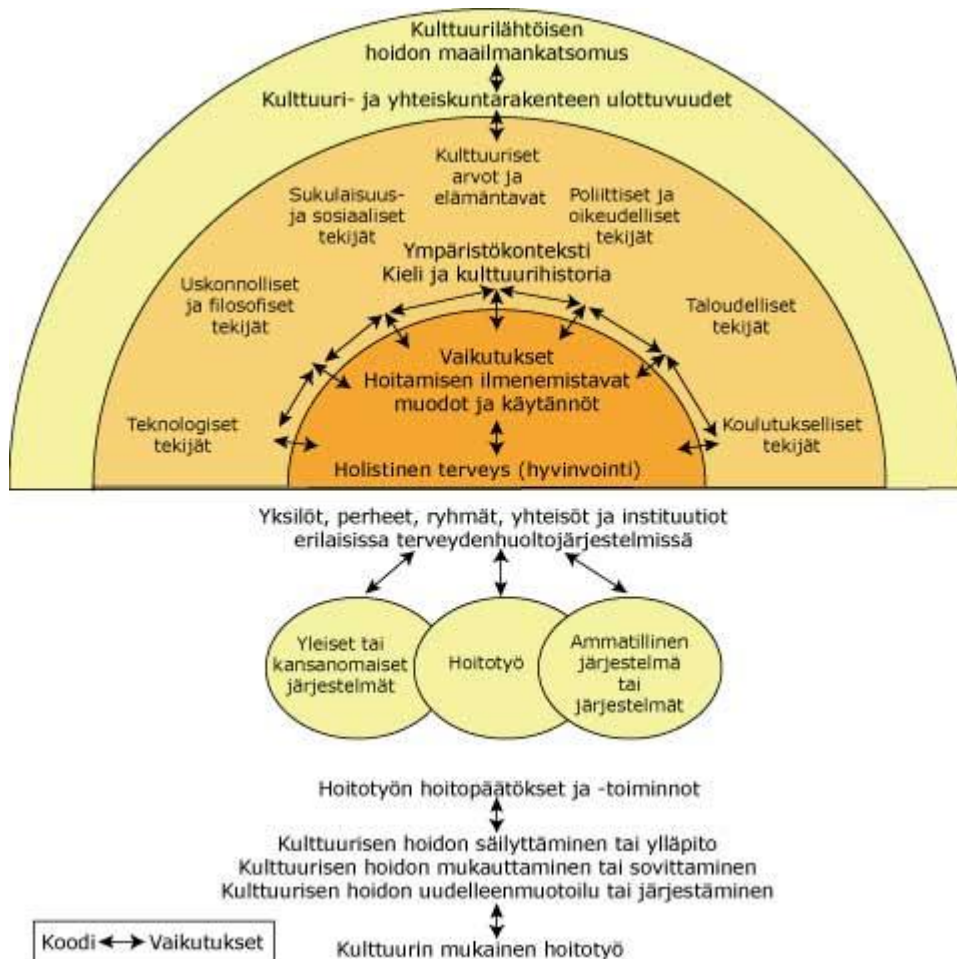
Transkulttuurinen hoitotyö on tärkeä hoitotyön alue, joka keskittyy maailman eri kulttuurien ja alakulttuurien vertailevaan tutkimiseen ja analysointiin erityisesti hoitamiskäyttäytymisen, hoitotyön sekä terveyttä ja sairautta koskevien arvojen, uskomusten ja käyttäytymismallien osalta ja jonka päämääränä on muodostaa tieteellinen ja humanistinen tietoperusta eri kulttuureille ominaisten ja kaikille kulttuureille yhteisten hoitotyön käytäntöjen tuottamiseksi (Marriner-Tomey 1994, 413).

Leiningerin mukaan hoitotyössä pitää pyrkiä selvittämään yksilöiden, perheiden ja ryhmien kulttuurisiin elämäntapoihin perustuvaa hoitamiskäyttäytymistä, arvoja ja uskomuksia, jotta voitaisiin toteuttaa hyvää, tehokasta ja tyydyttävää hoitoa. (Marriner-Tomey 1994, 413, 416–420.)

Leiningerin viittaa kulttuurilähtöisellä hyvänhoidon käsitteellä niihin kognitiivisesti tunnettuihin arvoihin, uskomuksiin ja ilmaisutapoihin, jotka antavat toiselle yksilölle tai ryhmälle apua, tukea tai edellytyksiä hyvinvoinnin ylläpitämiseen, jonkin tilan tai elämäntavan parantamiseen tai kuoleman ja vammautumisen kohtaamiseen. (Marriner-Tomey 1994, 416–417.)

Leiningerin auringonnousumalli kertoo hänen teoriasensa pääelementtejä. Auringonnousumalli symboloi hoitamisen nousua. Kuvan yläpuolisko esittää yhteiskuntarakenteen osatekijöitä ja maailmakatsomuksellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat hoitoon ja terveyteen kielen ja ympäristön välityksellä.

Nämä tekijät vaikuttavat kansanomaisiin, ammatillisiin ja hoitotyön järjestelmiin, jotka on sijoitettu mallin alempaan puoliskoon. Yhdessä nämä puoliskot muodostavat kokonaisen auringon, joka edustaa kaikkea sitä, mitä sairaanhoitajien täytyy ottaa huomioon ymmärtääkseen inhimillistä hoitoa ja terveyttä. (Marriner-Tomey 1994, 420.)

2.2 Romanien terveydentila ja hoitoon hakeutuminen

Eri maissa on havaittu, että romanien sairastuvuus on suurempi kuin pääväestöjen ja odotettu elinikä on huomattavasti lyhempi. Asiaan ovat kiinnittäneet huomiota eri lääke-, terveys- ja yhteiskuntatieteiden asiantuntijat. Huomiosta huolimatta asia ei ole kuitenkaan poikunut romaniväestön parissa tehtävää terveystutkimusta. (Ojanlatva 1998, 53–55.)

Romanit lähes poikkeuksetta hakeutuvat sairaalaan vain äärimmäisessä hädässä. Romanitavat eivät ensikuuleman perusteella arvioituna ole kuitenkaan niin jäykkiä normeja ja sääntöjä arkielämässä kuin luulisi, vaan ne mukautetaan uusiin ja erilaisiin tilanteisiin ja sosiaalisiin yhteyksiin tilanteiden niin vaatiessa. Sairaalahoitoa tarvittaessa katsotaan viisaimmaksi monissa tilanteissa laittaa ikäänkuin kulttuurilliset normit ja säännöt hetkeksi maton alle, eli pyrkiä ratkaisemaan luovasti kulttuurin näkökulmasta ongelmalliset yhteentörmäykset. Terveysalan ammattilaiset voivat pienin keinoin helpottaa romaneille hankalia tilanteita muistamalla eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien potilaiden ja heidän omaistensa suhteita säätelevät välttämissäännöt, joista myöhemmin lisää. (Viljanen, Hagert ja Blomerus 2007, 458–466; Ojanlatva 1998, 53–55.)

3. ROMANIKULTTUURI

3.1 Lyhyt historian oppimäärä

Romanit ovat suomalaisessa yhteiskunnassa vanhin etninen vähemmistöryhmä, jolla on oma kieli, omaleimainen itämainen tapaperinne ja kulttuuri sekä suomalaisten kanssa lähes 500 vuotinen yhteinen elämäntaival mutta myös suomalaisten vaiheista poikkeava vanhempi historia. Romaneja on arvioitu olevan koko maailmassa lähes 50 miljoonaa, josta Euroopassa asustaa n. 7–9 miljoonaa. Heistä Suomessa elää n. 10 000 ja Ruotsin puolella n. 3 000 henkilöä. (Suonoja ja Lindberg 1999, 5; Koivisto 1984, 11–45; Suomen Unicef 2010.)

Romanien muinaishistoria on jokseenkin tuntematon tai hämärän peitossa. Alkuperää on tutkittu enimmäkseen kielitieteen pohjalta. Tästä saatu tieto johtaa Pohjois-Intiaan, Bunjabin maakylään. Romaneja ei kuitenkaan mielletä intialaisiksi. Noin vuonna 1000 tuntemattomasta syystä alkanut vaeltaminen on kulkenut läpi Euroopan lähes jokaiseen maahan. Tällä hetkellä ei pystytä tieteellisesti todentamaan, mikä oli maastamuuton syy ja olivatko maastamuuttajat käsityöläisiä, muusikoita vai sotilaita. Lähtöön arveltuja syitä ovat sota, epidemia, nälänhätä, luonnonmullistus tai kaupankäynnin kasvu. Ensimmäiset havainnot romaneiden tulosta Ruotsi-Suomeen löytyy jo 1520-luvulta. (Ylänkö 2010; Romano Missio ry 2010.)

Romanien historia sisältää niin verta, hikeä kuin kyneleitäkin mm. toisen maailman sodan aikana vainotuksi tulemisen kohtalo — Holocaust — jaettiin juutalaisten kanssa. Hitlerin kaasukammioissa romaneja tuhottiin noin 500 000 ja kokoamisleireillä ja lääketieteellisissä natsitutkimuksissa erityisen julmasti karkeiden arvioiden mukaan jopa kaksi miljoonaa henkilöä. (Bruchfeld ja Levine 1998, 38–45; Romano Missio ry 2010; Alho 1965.)

Myös Ruotsi-Suomessa vuonna 1560 romanit saivat kokea syvää vainoa. Silloinen arkkipiispa Laurentius määräsi, että romanit on jätettävä ulos yleisistä kirkkotoimista, kuten yleisestä siunaamisesta, hautaan siunaamisesta, lasten kastamisesta ja avioliittoon vihkimisestä sekä muista sakramenteista. Pappi tai kirkkoherra, joka erehtyi antamaan yösijan tai muuta apua romanille, erotettiin välittömästi kirkon palveluksesta. (Koivisto 1984, 11–45; Lindberg, Hedman, Lindberg, Åkerlund, Rantala, Mahlamäki ja Nousiainen 2006, 6–20; Viita 1967, 13–25.)

Myös Ruotsi-Suomen valtiovallan osalta romanit saivat tuntea vainoa. Vuonna 1637 asetetun lain voimalla romanit saatiin joko karkottaa maasta tai tavattaessa hirttää. Vuosi toisensa jälkeen lisälakien avulla romaneita yritettiin sulauttaa — pakkoassimiloittaa — keinolla millä hyvänsä yhteiskuntaan. Keinona käytettiin jopa kristillisen kasvatuksen nimissä lasten pakkohuostaanottamista. (Alho 1965; Lindberg ym. 2006, 6–20; Viita 1967, 13–25; Karisto 1973.)

Vasta 1900-luvulla hyvin hitain askelin niin kirkko kuin yhteiskunta alkoivat tuntea vastuunsa romaneista. Romanien hengellisen työn tehostaminen oli esillä vuoden 1960 rovastikuntien diakoniapäivillä eri puolilla maata. Kirkon herännyt vastuu romaneista on tullut esiin myös diakoniatoimikuntien järjestämällä perheleireillä vuodesta 1963 lähtien. Yksi merkittävä virstanpylväs kirkon ja romanien suhteiden historiassa Suomessa oli arkkipiispa John Wikströmin esittämä julkinen anteeksipyyntö kirkon penseästä suhtautumisesta romaneihin. Euroopassa tai maailmanlaajuisesti olosuhteet ja yleinen suhtautuminen polkee edelleen rasistisen syrjinnän ja vainojen polkua. (Romano Missio ry 2010.; Lindberg ym. 2006, 6–20.)

3.2 Mustalainen vai romani

Romaneista käytetään yleisesti edelleen sekä nimitystä mustalainen että romani. Romani sanana tulee kansainvälisestä romanikielen sanasta rom, joka tarkoittaa miestä tai ihmistä (vrt. eng. man-sana). Nimityksen romani-mustalainen-taistelua voisi verrata Amerikan Yhdysvaltojen mustien käymään taisteluun halventavaksi koettua neekeri-termiä vastaan. Romanit itse haluaisivat heistä käytettävän etenkin virallisissa ja julkisissa yhteyksissä termiä romani. Romanit kokevat mustalainen-nimityksen oman yhteisönsä ulkopuolisen käyttämänä leimaavana ja halventavana. Mustalainen-termiä käytetään kuitenkin edelleen romanien itsensä kesken. (Heire 2000, 7–34; Puuronen ja Välimaa 2001, 54–60; Suomen Unicef 2010.)

3.3 Romanian tapakulttuuri

Kulttuuri on monimerkityksinen asia. Se on kokonaisuus, joka koostuu jonkin yhteisön henkisestä, sosiaalisesta ja fyysisestä funktiosta. Kulttuuria ovat esimerkiksi uskomukset, arvot, asenteet ja odotukset sekä elämän tavalliset asiat kuten tervehtiminen, syöminen, tunteiden osoittaminen ja etäisyys. Kulttuuria on myös yhteisön tuottama taide esimerkiksi kirjallisuus. (Myyryläinen 2010.)

Kulttuuri on siis tietyn yhteisön jäsenten yhdessä asettama ja oppima merkitysten verkosto. Sitä voisi kuvata kartaksi, jota ihmiset jatkuvasti lukevat omassa ja toisten toiminnassa. Niin kuin suomalaista niin myös romanikulttuuria voi oppia lukemaan kuin karttaa. Karttaa tutkimalla oppii vähitellen ymmärtämään, että tietty merkki tarkoittaa tietynlaista maastoa. On suurta hyötyä ja iloa siitä, kun oppii suunnistamaan kulttuurissa jos toisessa ja näin toimimaan yksin ja yhdessä toisten kanssa. Lisäksi kun tutustuu vieraaseen, oppii näkemään myös omaa kulttuuriaan uudella tavalla. (Myyryläinen 2010.)

Romanien kulttuuri on yleisitämaista, vanhatestamentillista ja kristillistä perintöä sisältävä kokonaisuus. Vaeltaessaan romanit ovat omaksuneet monia uskonnollisia ja moraalisia käsityksiä eri kulttuureista, joissa he ovat vierailleet pidempään. Suomi-Ruotsin valtakunnan 1500-luvun kristillisistä ja talonpoikaistavoista on monia tapoja jäljellä romanikulttuurissa vaikkakin ne ovat hävinneet valtaväestöltä. Nykyinen romanikulttuuri seisoo kolmella perusjalalla, jotka ovat 1) vanhempien kunnioitus 2) häveliäisyys ja siveellisyys 3) puhtaussäännöt. (Suomen Unicef 2010; Raamattu 1992, 3–192.; Romano Missio ry 2010; Myyryläinen 2010; Viita 1965, 13–42.)

3.3.1 Vanhempien kunnioitus

Keskeinen periaate romanikulttuurissa on vanhojen ihmisten arvostaminen ja kunnioittaminen. Vanhemman kunnioitus korreloi sekä ikää että statusta. Vanhempien ihmisten ja erityisesti suvun päämiesten ja -naisten mielipiteitä arvostetaan ja kunnioitetaan. Perinteisesti romaniperheessä mies on perheen pää ja nainen sen sydän ja perhettä koskevat tärkeät ratkaisut tehdään yhdessä. (Suonoja ja Lindberg 1999, 40–43; Ojanlatva 1998, 53–55.)

Vanhuksia kunnioitetaan esimerkiksi teitittelemällä ja suomalla heille kaikessa etusija. Se, että heitä kunnioitetaan, heiltä vastavuoroisesti odotetaan myös asemansa ja arvonsa mukaista käyttäytymistä. Vanhojen kunnioittaminen edellyttää erilaisten kunnioittavien käytöstapojen noudattamista. (Ojanlatva 1998, 53–55; Romano Missio ry 2010; Karisto 1973.)

3.3.2 Häveliäisyys ja siveellisyys

Sana häpeäminen on romanikulttuurissa synonyymi sanalle kunnioittaminen. Sanoilla häpeä ja häpeäminen ei siis käytetä romanien puheessa Kielitoimiston sanakirjan kuvaamaa merkitystä sopimaton teko, huonommuuden tms. aiheuttama mielipaha, nolouden, katumuksen tunnetta. (Viljanen, Hagert ja Blomerus 2007, 123–124; Lääkärin käsikirja 2010; Kielitoimiston sanakirja 2008.)

Romanien moraalikäsitteet liittyvät siveyteen ja häveliäisyyteen. Häpeämisellä tarkoitetaan siveellisyyttä, kainoutta, pidättyvää käytöstä. Häpeämisen käsitteeseen kuuluvat oikea pukeutuminen, puhtauden tarkka vaaliminen. Se sisältää myös sopimattomien puheenaiheiden ja sanojen välttelemisen. Näitä ovat sanat, jotka suoraan tai välillisesti liittyvät alastomuuteen, seksuaalisuuteen tai muuten intiimeihin asioihin esimerkiksi syntymä, pienen lapsen ikä, äitiysloma, tamponi, terveyside, ehkäisy ja alusvaatteet. Myös välillisesti ruumiintoimintoihin liittyviä puheenaiheita ja sanoja vältetään kuten täysinäinen vatsa, vatsan toiminta, WC ja WC-paperi. Jos näistä puhutaan seurassa, jossa on eri-ikäisiä miehiä ja naisia, nuoret naiset ja miehet poistuvat paikalta tai peittävät kasvonsa kädellään ja kääntyvät pois päin puhujasta tai vanhemmasta henkilöstä. (Romano Missio ry 2010; Karisto Mirja 1973; Tuppurainen 2001, 56–62.)

Naisen hedelmällisyyttä, menstruaatiota, raskautta ja synnytystä pidetään romanien kuten monien muidenkin etnisten ryhmien parissa epäpuhtautta ja likaisuutta tuottavana. Tämän vuoksi naisten tulee noudattaa erityisen tarkasti yhteisöä suojaavia puhtaussääntöjä. Samaan kategoriaan kuuluu synnytys ja sen jälkeinen niin sanottu lapsivuodeaika, joka kestää romanikulttuurissa vähintään kuukauden. Tuona aikana vastasyntyneen äiti ei laita ruokaa eikä mene keittiöön lainkaan. Hänen käyttämänsä ruoka-astiat pestään erikseen yleensä wc:ssä tms. Eristysajan päätyttyä käytetyt ruokailuastiat heitetään pois. Romanien käyttämä sanonta ”pientä lasta pitää hävetä” tarkoittaa pikkuvauvan lapsen vanhempien — erityisesti äidin — ujostelevaa, hämillistä ja itseä vanhempien seuraa välttelevää käyttäytymistä, ei lapsen negatiivista arvottamista. Nainen on siis keskeisessä asemassa yhteisössään puhtauden ja samalla siveellisyyden ylläpitäjänä. Hänellä on romaniyhteisössä erittäin paljon vastuuta mutta myös paljon valtaa. (Tuppurainen 2001, 56-62; Lääkärin käsikirja 2010.)

3.3.3 Puhtaussäännöt

Käsitteiden puhdas-likainen tai kunnia-häpeä sisältö on selvästi laajempi kuin pääväestön arkipuheessa. Käsitteet sisältävät monimuotoisen sosiaalisten ja moraalisten normien verkoston, jonka jokaisen romani oppii kotikasvatuksen yhteydessä ja näin oletetaan myös tuntevan ja myös noudattavan. Puhtauden ja sen

rinnakkaiskäsitteen kunniallisuuden ylläpitämisestä voidaan tinkiä vain poikkeus- tai erityistilanteissa ja neuvottelemalla toisten romanien kanssa. On kuitenkin tärkeää muistaa, että puhtauteen ja kunniallisuuteen liittyvät yksittäiset tavat ja käytännöt muuttuvat ja mukautuvat vastaamaan aina uusia ja erilaisia elämäntilanteita. Lisäksi eri ihmisillä on eri tavoista erilaisia korostuksia ja tulkintoja. Romanikulttuurin ulkopuoliset, ei-romanit, eivät voi tuntea näitä normeja, joten heiltä ei tapojen noudattamista myöskään vaadita, ja heidän tekemiään muodollisia normien rikkomuksia katsotaan läpi sormien. Kuitenkin nämä muodolliset rikkomukset voivat aiheuttaa kiusallisia sosiaalisia tilanteita ja epämiellyttäviä henkilökohtaisia kokemuksia paikalla oleville romaneille. (Viljanen, Hagert ja Blomerus 2007, 123–124.)

Romanikulttuuriin kuuluu hyvinkin tarkkoja puhtauteen liittyviä tapoja, joista on ollut apua kiertolaiselämää viettäessä, koska on täytynyt huolehtia sekä yleisestä puhtaudesta että henkilökohtaisesta hygieniasta niin hyvin kuin mahdollista epidemioiden ehkäisemiseksi. Puhtaus perinteenä nousee vaeltavan kansan konkreettisesta tarpeesta erottaa eläintenhoito hygieenisesti terveystyistä niin asumisessa, ruokailusta kuin terveydenhoidossakin. Ymmärrys siitä, että jaloissa ja käsissä kulkeutuu vaarallista likaa, ellei puhtaudesta huolehdi, on ollut selvä kaikille vaeltaville kansoille. Tavat ovat myös ylläpitäneet sisäistä järjestystä ja yhtenäisyyttä. (Markkanen 2010; Lindberg 2002, 10–19; Heire 2000, 7–34.)

Puhtauteen liittyvät tavat toimivat myös elämän ohjeina. Puhtaus on sekä fyysistä puhtautta että symbolista puhdas-saastainen-käsitys. Niinpä lajittelun puhdas ja likainen taustalla on ihmisruumiin jaottelu puhtaaseen ylävartaloon ja likaiseen eli epäpuhtaaseen alavarataloon. Tämä dikotomia on tiedostettua ja yksityiskohtaisella ja kaikkien tuntemalla sääntöjen verkostolla tarkasti kontrolloitua. Kulttuurissa pohjana olevan ihmisruumiin hierarkia, puhdas yläosa ja epäpuhdas alaosa, heijastuu kaikkeen olemiseen: vaatetukseen, liinavaatteisiin, huoneiden ja tilojen, huonekalujen ja esineiden jakamiseen samanlaisella kriteerillä (rituaalisesti) puhdas tai likainen eli epäpuhtaisiin. (Romano Missio ry 2010; Viljanen ym. 2007, 123–124.)

Vaikka romanikulttuurissa ruoka on erittäin tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistä, ei kulttuuri kuitenkaan säännöstele tai määrää sitä, mitä ruokia saa syödä ja mitä ei. Puhtauskäsite ilmenee eritoten suhtautumisessa ruokaan ja ruokailuvälineisiin, joita ei laiteta lattialle tai paikkoihin, joissa istutaan tai kävellään. Vastaavasti lattialta ei nosteta pöydälle mitään. Keittiön astiapyyhkeitä ja pöytäliinoja ei pestä muun pyykin yhteydessä. Vaatteiden pesussakin on omat sääntönsä – ajattelutapa on puhtaasta likaiseen vertaa aseptinen työnkäsite. (Romano Missio ry 2010; Blomerus 2006, 15.)

3.4 Uskonto ja hengellisyys romanikulttuurissa

Pääsääntöisesti romanit kuuluvat evankelisluterilaiseen seurakuntaan tai niin sanottuihin vapaiden suuntien seurakuntiin kuten helluntaiseurakunta, vapaakirkko ja baptistiseurakunta. Romanikulttuuri ei sisällä samalla tavalla uskonnollisia piirteitä kuin esimerkiksi muslimikulttuuri, jonka pohjana on Islamin uskonto. Uskonto ei myöskään itsessään määrittele romanikulttuuria. (Romano Missio ry 2010; Elävä arkisto 2009.)

Romanit ovat kuitenkin vahvasti uskonnollisia henkilöitä vaikka eivät harjoittaisi sitä vakaumuksellisesti – Heidän voidaan sanoa olevan Jumalaa pelkääväistä kansaa. Vaikka uskomisen ja uskonto ovatkin länsimaisessa kulttuurissa yksityisasiasia, ei se ole sitä romanien keskuudessa. Uskosta ja Jumalasta puhutaan arkipäivän keskellä. (Romano Missio ry 2010; Elävä arkisto 2009.)

4 HYVÄN OPPAAN LAATIMINEN

Ohjeen kirjoittamisen lähtökohtana on pidetty käytännön hoitotyön tarvetta ja ongelmaa. Hyvästä oppaasta käy selvästi ilmi, mihin oppaalla pyritään vaikuttamaan. Tavoitteen ollessa tiedossa, sisällön suunnittelu ja rajaus on helpompaa. Lähteiden merkitseminen oppaaseen kertoo tiedon alkuperästä ja sen ajan tasalla olemisesta sekä auttaa lukijaa hakemaan tietoa lisää. (Torkkola, Heikkinen ja Tiainen 2002, 34–35; Parkkunen, Vertio ja Koskinen-Ollonqvist 2010.)

Ohjeissa olevien tietojen pitää olla ajan tasalla ja käsitellä vaikkakin kokonaisvaltaisesti niin myös pelkästään sairaanhoidollisesta näkökulmasta. Ulkoasultaan ohjeen tulee olla selkeä, kirjoitettu riittävän suurella ja yksinkertaisella tekstillä välttäen vierasperäisiä sanoja. Selkeästi jaoteltu sekä otsikoitu ohje, jossa tärkeät asiat on korostettuna, selkeyttää ohjeen ulkoasua. Oppaan laatukriteereinä voidaan pitää helppolukuisuutta, jota lisää tekstin sopiva määrä, selkeä sisältö sekä virheetön tieto. Kohderyhmän määrittäminen on tärkeää selkeän oppaan laatimisessa. Hyvän oppaan edellytyksenä on usean laatukriteerin täytyminen. (Parkkunen, Vertio ja Koskinen-Ollonqvist 2010.)

Hyvä opas vaatisi ehdottomasti kuvitusta tai kuvia. Se auttaisi lukijaa ymmärtämään asiat paremmin ja pitää mielenkiinnon yllä. Pilottimallissa oli tarkoituksella jätetty kuvitus pois. Isommassa kokonaisuudessa, johon tämäkin mallinnos kuuluu, tullaan käyttämään kuvia ja tarvittaessa kuvitusta tukemaan ja täydentämään tekstin asiaa. Huolella valituilla kuvilla lisätään tekstin luettavuutta sekä ymmärrettävyyttä. Kuvat olisi hyvä tekstittää. Liiallinen kuvien käyttö toisaalta tekee oppaasta rauhottoman oloisen, joten tyhjiä kohtia ei tarpeettomasti kannata täyttää kuvilla. (Torkkola ym. 2002, 40–41.)

Teksti tulisi olla sävyiltään objektiivista, mutta lukijan olisi hyvä tuntee, että teksti koskee juuri häntä. Ohjetta kirjoitettaessa on hyvä pitää mielessä, kenelle ohje on suunnattu sekä se, mitä asioita ohjeessa kerrotaan ja miten ne ilmaistaan. Käskymuodoilla saa painotettua jonkin asian noudattamisen tärkeyttä, joskus ne voivat kuitenkin herättää lukijassa negatiivisia tunteita eikä tällöin edistä yhteistyötä. Käskymuotoja käytettäessä pitää olla varovainen. Kaikki ohjeistus tulisi perustella tiettyjen toimintatapojen suositeltavuudella sekä toisaalta huonojen toimintatapojen haitat. (Torkkola ym. 2002, 40–41.)

Oppaan ulkoasuun vaikuttavat kirjasintyyppi ja koko sekä värit. Pienillä kirjaimilla kirjoitettua tekstiä on helpompi lukea kuin isoilla kirjaimilla kirjoitettua. Pieniä kirjaimia on hyvä käyttää myös otsikoissa, tällöin otsikot tulee korostaa esimerkiksi lihavoinnilla. Tekstin selkeyteen voidaan vaikuttaa kappalejaolla sekä otsikoinnilla. Tekstin ja taustan kontrastilla saadaan aikaan selkeä vaikutelma ja helpotetaan luettavuutta. Yksivärinen tausta selkeyttää myös opasta. Tehostusten käyttö ja otsikointi tekevät tekstistä ymmärrettävää. (Parkkunen ym. 2010.)

5 PROJEKTIN TEHTÄVÄ, TAVOITE JA TOTEUTUS

5.1 Tehtävä

On erittäin tärkeää, että sairaanhoitajilla on valmiuksia romanipotilaan kohtaamiseen hoitotyössä. Hoidon ei tule olla vain laastarin laittamista haavaa vaan hoidon tulee olla tehokasta, jotta nopeutetaan, ennaltaehkäistään ja kunnioitetaan potilaan kokonaisvaltaista hyvinvointia. Tämän produktion tehtävänä oli tuottaa opas terveydenhuollon ammattilaisille, jonka aiheena on romanit terveyspalveluiden käyttäjinä – romanipotilas vuodeosastolla. Produktion aiheen valinta perustui omaan näkemykseen ammattihenkilökunnan tarpeesta saada toimiva ja ajanmukainen opas romanipotilaankohtamisesta sairaalamaailmassa. Erityisesti oppaassa haluttiin käydä lävitse haasteelliset ja kysymyksiä herättävät asiat.

5.2 Tavoite

Opinnäytetyössä halutaan tuoda erityisesti sairaanhoitajien, mutta myös muille terveydenhuollon toimijoille, käytännönkentille päivitettyä tietoa terveydenhuollon ammattilaiselta terveydenhuollon ammattilaiselle.

Tavoitteena on tuoda hoitotyön näkökulmasta oleelliset ja merkitykselliset kulttuurilliset tekijät, jotka ovat huomioitavissa hyvän hoitamisen näkökulmasta hyvällä ohjeistuksella. Tarkoituksena on siis luoda toimintaohjeet, joka kunnioittaa romanikulttuuria ja selkeyttää ja helpottaa sairaanhoitajien hoitotyötä.

5.3 Toteutus

Tiedonhaku opasta varten on tehty yli 2 vuotta ja itse produktion työstövaiheen aikana liki vuoden. Oppaaseen tulevaa tietoa haettiin luotettavista lähteistä, kuten Terveys- ja lääketieteen julkaisuista ja STM:n raporteista ja julkaisuista painetun kirjallisuuden lisäksi. Hakusanoina käytettiin sanoja romani, transkulttuurinen hoitotyö, hyvä hoito, etnisuus, etniset potilaat ja romanipotilaat.

Tutkimuksia ja hoito- tai lääketiedeartikkeleita pelkästään romaneihin kohdistuneena löytyi vain muutamia. Lähes poikkeuksetta niissä oleva tieto oli toisintoja ja lainauksia romaneita koskevasta kirjallisuudesta. Ulkomailla asuvia romaneja taasen oli paljonkin tutkittu jopa terveystieteiden näkökulmasta mutta niiden käyttö Suomen romaneita koskevassa terveydenhoito oppaassa ei ollut mielekästä erilaisen tapakulttuurin vuoksi muuten kuin joiltakin osin.

Olen myös tarkoituksella halunnut laittaa mukaan oppaaseen hyvänhoidon transkulttuuritietoineen kuin myös lyhyen romanien historia osuuden. Tällä tavalla olen saanut toimintaosuuteen tarvittavan ja tärkeän teorian, joka on luettavissa erikseen ja johon voi palata, jos haluaa saada perusteluja hoitotyölleen romanipotilaan kanssa.

Lopullinen oppaan ulkoasu muokkautui työn edetessä. Fontiksi valitsin Calibrin ja leipätekstikooksi 11 sen selkeyden ja helppolukuisuuden vuoksi. Oppaan sivut päätin tehdä osastojen kulttuurikansioon sopiviksi huomioimalla reityksen. Oppaan pääväriksi valitsin valkoisen pohjan, jolta musta fontti erottuu selkeästi.

Halusin tarkoituksella lähdeviitteet oppaassa merkitä yläindeksi numeroin, jotta itse lukeminen ei häiriintyisi ja jotta ei leipätekstiosuudesta tulisi sekava. Näin tämän lähdeviite-merkitsemistävän visuaalisesti miellyttävänä. Lähdeviitteiden numeroinnin perusteella tekstin taustalla oleva lähde on helposti haettavissa lähdeluettelosta.

Halusin antaa oppaan tiedollisen osuuden kommentoitavaksi sairaanhoitotyötä tekeville opiskelukavereilleni sekä yhdelle käytännön kentän vuodeosaston sairaanhoitajille ja kolmelle ohjaavalle opettajalle, jotka ovat tehneet hoitotyötä. Saadun palautteen mukaan opas vastaa kentällä esiin tuleviin haasteisiin antaen tarvittavaa täsmätietoa. Opas nähdään myös romanien historiasta ja arkielämästä arvokasta tietoa antavan kokonaisuutena.

6 PROJEKTIN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

Sairaanhoidajan eettisten ohjeiden mukaan hoitotyön laatua tulee parantaa jatkuvasti ja hoitoyhteisössä työskentelevien sairaanhoitajien on yhdessä vastattava hoitotyön laadusta. Sairaanhoidajan tehtävänä on edistää ja ylläpitää potilaan terveyttä ja hyvinvointia huomioiden hänen kontekstuaalisuutensa. Eettisten ohjeiden mukaan sairaanhoidajan velvollisuus on kouluttautua jatkuvasti ja ylläpitää ammattitaitoaan. (Sairaanhoidajaliitto 2010.)

Opas on tehty hoitohenkilökunnalle ja oppaan tarkoituksena on parantaa hoitajien asennetason suhtautumista vähemmän tunnettua kansan ryhmään kohtaan valistamisen ja ymmärtämisen kautta. Opas korostaa kulttuurin huomioimista hyvän hoidon merkityksenä potilaalle ja ammatillisena laatutekijänä sairaanhoitajalle. Oppaan tarkoitus on lisätä hoitajien tietoa transkulttuurisesta hoitamisnäkökulmasta ja etnisen taustan – romanitaustan – omaavan potilaan kontekstuaalisesta hoitamisen tärkeydestä. Nämä lisäävät potilaan hoidon eettisyyttä.

Produktion luotettavuuden lisäämiseksi lähteitä valittaessa olen pyrkinyt kriittisyyteen jo valintavaiheessa sekä viimeistään niitä tulkitessa. Lähteitä olen arvioinut kirjoittajan tunnettavuuden ja arvostuksen, lähteen iän ja lähdetiedon alkuperän, lähteen uskottavuuden ja julkaisijan arvovallan, vastuun sekä totuudellisuuden ja puolueettomuuden kriteerein. Tässä produktiossa lähteinä ei ole käytetty yli kymmenen vuotta vanhempaa materiaalia, paitsi jos se on ollut asiaan nähden oleellinen. Olen myös pyrkinyt löytämään alkuperäisiä lähteitä. Luotettaviksi lähteiksi olen katsonut esimerkiksi yliopisto- ja valtiovallan julkaisut sekä artikkelit tunnetuissa julkaisuissa kuten Lääkärilehti tai Ylen arkisto. (Sajavaara 2007, 109–110.)

7 PALAUTE

Erään Varsinaissuomalaisen terveyskeskuksen vuodeosaston 27 sairaanhoitajaa antoivat yhteisen palautteen oppaasta. Hoitajat saivat osallistua konkreettisesti ja reaaliajassa erään romanitaustaisen saattohoitopotilaan hoitamiseen. Hoitosuhteen alussa sain antaa heille oppaan käyttöön, josta pyydettyä palautetta hoitosuhteen päädyttyä sain sekä kirjallisesti että suullisesti. Palautteen anto-ohjeeksi ilmoitin heille suullisesti, että toivon avoimen rehellistä ja rakentavaa, sairaanhoitajilta sairaanhoitajalle, palautetta

oppaan sisällöllisestä onnistumisesta, mahdollisista kehittämisen tai lisäselvityksen tarpeista sekä selvästi ongelmallisista asioista, joihin oppaasta ei ollut apua. Koko osasto, johon osallistuivat myös osaston 3 lääkäriä, antoivat yhteisesti palautetta niin kirjallisesti kuin myös osastohoitajan kautta suullisesti. Palautteen annossa todettiin, että he saivat oppaan kautta hyvää ja ammattimaista tietoa romaneista ihmisinä ja heidän kulttuuristaan. Hoitajat kokivat ohjeet että saattamassa olevat omaiset turvallisena tekijänä, minkä pohjalta he pystyivät varmistamaan tarvittaessa toimintansa kulttuurilähtöisyyden sen yhden kuukauden aikana, jonka romanitaustainen potilas vuodeosastolla vietti.

Potilastietojen antamisen ja muun viestinnän osaston hoitajat kokivat kaikista haasteellisimpana. Kirjallisesti antamassaan palautteessa he kertovat etteivät olleet huomioineet ohjetta, jossa neuvottiin viestintätilanteita silmälläpitäen valitsemaan yhteisymmärryksessä omaisten kanssa yhteyshenkilön, joka toimisi linkkinä.

Opiskelutovereille tehdyn palautteenantopyyntöön vastasi puolet pyydetyistä. Yleisesti opasta keuhuttiin hyvää ja asiallista tietoa antavaksi kokonaisuudeksi. Eräs palautteen antaja toivoi mukaan kohtaa, josta ilmeni romanipotilaiden suhde lääkehoitoon ja verivalmisteisiin. Esille otettu huomio lisättiin oppaaseen omana kohtanaan. Mitään muuta selvästi opasta muuttavaa tai sisältöön vaikuttaa asiaa ei palautteissa tuotu esille.

8 POHDINTA

Produktion tehtävänä oli tuottaa opas romanipotilaan kohtaamisesta ja hoitamisesta sairaalan vuodeosastolla. Tavoitteeni oli kehittää ja päivittää olemassa olevaa opasta terveydenhuollon ammattilaisille sairaanhoitajan näkökulmasta kirjoitettuna. Koin tämän tavoitteen haasteelliseksi ja tärkeäksi, koska valistamisella ja tiedon jakamisella voidaan käytännössä taata molemminpuolinen hyvä ja onnistunut hoito, joka ei ole riippuvainen potilaan erilaisuudesta tai etnisestä taustasta. Oma mottoni on ollut aina hoitotyössä: ”Hoida ihmistä! älä koneita tai pelkästään haavaa”.

Oppaan työstämisen tärkeyden näen merkittävänä niin romaniyhteisölle kuin sairaaloiden vuodeosastojen hoitohenkilökunnalle. Mielestäni on tärkeää, että eri etnisestä kulttuurista tulevan potilaan kulttuuria huomioidaan. Erityisesti niitä tekijöitä, jotka oikeasti merkitsevät ja vaikuttavat hyvään hoitamiseen ja sen kokemiseen. Toisin sanoen erottaa havumetsästä ne puut, jotka tekevät siitä havumetsän. Helposti tuntemattomasta asiasta voi tulla epämääräinen paketti, jota käytetään hyväksi ja ydin jää kehällisten asioiden taakse.

Teknillisesti opinnäytetyön tekeminen tuntui jälleen kerran aikaa vievältä muun aikaa vaativan elämän jakson rinnalla. Erilaista ja tehtävää hyvin lähellä kulkevaa tietoa löytyi runsaasti ja siksi ajoittain oli pakko pysähtyä miettimään rajauksessa pysymistä. Vaikka aihe oli minulle alusta asti selvä, koin suurta ahdistusta ajoittain asian prosessoinnin kanssa.

Joitakin esille otettuja kohtia olen jäänyt jälkeensä miettimään pitkäksi aikaa ja kysymään itseltäni, olenko osannut tuoda kokonaisuudesta esille oleelliset. Entä olenko unohtanut jonkun tärkeän osan tuttuuden tuoman sokeuden tähden? Olenko osannut löytää oleelliset asiat kokonaisuudesta? Palveleeko tämä opas sairaanhoitajia ja edesauttaako tehty tuotos romanipotilaiden kokemusta ja todellisuutta hyvästä hoidosta? Samoin olen myös miettinyt, että olenko jättänyt jonkun asian pois minulle kulttuurittomana, mikä jollekin toiselle olisikin ollut kulttuuria? Tässä kulttuurissa kun ei ole mitään kirjoitettua teoriaa tai kulttuurinormistokäsikirjaa, johon subjektisuutta olisi voinut verrata. Oli vain oikeastaan luotettava omaan sisäiseen käsitykseen ja joissakin kohdin vanhempien romanihenkilöiden konsultaatioon.

Valmiin työn tarkoituksena on toimia jatkotyöstämisen pohjana. Pidempi tavoitteeni on työstää STM:n kanssa yhdessä opasta niin, että se tarjoaa ohjeistuksen sairaalan muihinkin toimintayksiköihin kuten ensiapu, teho-osasto ja kuvantamisyksiköt ja niin edelleen. Tehty tuotos liitettäisiin Suomen eri sairaaloiden

sekä muiden vastaavien laitoksien sähköisiin opastietojärjestelmiin, jotta siitä olisi maksimaalinen hyöty terveydenhuollon henkilökunnalle ja sitä kautta romanitaustaisille potilaille.

Suuri kiitos työn valmistumisesta kuuluu Jumalalle, perheelleni ja perheystävällemme Marjukka Laiholle, joka on jaksanut patistaa ja tukea eri tavoin matkan varrella – erityinen kiitos tiivistelmän tekemisen auttamisesta.

LÄHDELUETTELO

Alho Olli 1965. Ulkopuolella yhteiskunnan - Mustalaiskysymys. Elävä arkisto: Yle.fi

Blomerus Satu. 2006. Romanilapsi kotona, päivähoidossa ja koulussa. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala. Vantaan kaupunki

Bruchfeld Stéphane & Levine Paul A. 1998 Kertokaa siitä lapsillenne... Kirja juutalaisten joukkotuhosta Euroopassa 1933-1945. Elävä historia: Hallituksen kanslia

Elävä arkisto 2009. Saatavissa: <http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=4&ag=100&t=&a=7323>. Viitattu 10.11.2010.

ETENE 2001, Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta. Terveydenhuollon yhteinen arvopohja, yhteiset tavoitteet ja periaatteet. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Finlex a. Saatavissa: <http://www.finlex.fi>. Viitattu 8.11.2010.

a) Perustuslaki (L731/1999).

Finlex b-e. Saatavissa: <http://www.finlex.fi>. Viitattu 8.11.2010.

b) Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (L785/1992),

c) Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (L559/1994),

d) Kansanterveyslaki (L66/1972,

e) Erikoissairaanhoidolaki (L1062/1989)

Heire Hannele 2000. Lähihoitajiksi opiskelevien romanien käsityksiä terveydestä. Pro Gradu. Hoitotieteen laitos. Kuopion Yliopisto.

Jääskeläinen Miika 04.07.2008. Saatavissa: <http://www.tyks.fi/fi/2807/10680/>. Viitattu 8.2.2010.

Karisto Mirja 1973. Minä olen mustalainen: TV1 Lasten ja nuorten toimitus. Elävä arkisto: Yle.fi

Kielitoimiston sanakirja 2008, CD-romppu versio 2.0. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Koivisto Viljo 1984. Mustalaiset - Viljo Koivisto kertoo heimonsa menneisyydestä ja nykypäivästä. RV-kustannus: Keuruu

Kyösti Roth 2008. <http://romanit.net/cms/index.php?page=romanikulttuuri-raamatussa>. Viitattu 9.2.2010.

Lindberg Tuula 2002. Puhtaus on puoli ruokaa: Suomen romanien puhtaus- ja kunnioitustavat romani-identiteetin näkökulmasta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Opinnäytetyö: Turun yliopisto

Lindberg Väinö, Hedman Henry, Lindberg Tuula, Åkerlund Tuula, Rantala Veijo, Mahlamäki Pirkko ja Nousiainen Katriina 2006. Suomen romanien historia. JOIN! – Joint Promotion of Anti-discrimination at Local Level. Co-founded by the European Commission's Action Programme to Combat Discrimination.

Lääkärin käsikirja 2010. Toimitus. Monikulttuurisuus terveydenhuollossa – eettisiä näkökohtia. © DCL-romppu Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.

Markkanen Airi 2001. Videoita ja romaniruokaa. Elore 2/2001, 8. vuosikerta. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.: Joensuu. Saatavissa: http://www.elore.fi/arkisto/2_01/mar201.html. viitattu 21.8.2010.

Marriner-Tomey Ann 1994. Hoitotyön teoreetikot ja heidän työnsä. Vammala: Vammalan kirjapaino oy

Myyryläinen Heikki. Saatavissa: http://materiaalit.internetix.fi/fi/opintojaksot/9historia/euroopankulttuurihistoria/mita_on_kulttuuri. Viitattu 9.2.2010.

Ojanlatva Ansa 1998. Romani terveydenhuollon asiakkaana. Lääkärilehti 1998;5(5):481.

Opetushallituksen julkaisuja. Romani ja terveystyö. Opas terveydenhuollon ammattilaisille. Tuokiprint Oy:Helsinki

Parkkunen Niina, Vertio Harri & Koskinen-Ollonqvist Pirjo 2001. Terveystyön suunnittelu ja arviointi opas. Terveystyön edistämiskeskus. saatavissa: <http://www.health.fi> -> julkaisut -> Laatuun ja arviointiin liittyvät julkaisut -> Terveystyön suunnittelu ja arviointi opas. viitattu 2.6.2010.

Puuronen Anne & Välimaa Raili (toim.). 2001. Nuori ruumis. Gaudeamus. Helsinki

Päivi Arvonen 2009. Varokaa mustalaisia! toisin sanoen.fi. Viitattu 21.2.2010.

Raamattu 1992. Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöönottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.

Romano Missio ry. romanikulttuuri . Saatavissa: <http://www.romanomissio.fi/romanit2.htm>. Viitattu 9.2.2010.

Sairaanhoitajaliitto. Sairaanhoitajan eettiset ohjeet. saatavissa: www.sairaanhoitajaliitto.fi -> sairaanhoitajan työ ja hoitotyön kehittäminen -> sairaanhoitajan työ -> sairaanhoitajan eettiset ohjeet. Viitattu 16.2.2010.

Sajavaara Paula 2007. Alustava lukeminen ja muistiinpanot. Teoksessa Hirsjärvi Sirkka; Remes Pirkko & Sajavaara Paula 2007. Tutki ja kirjoita. Otavan kirjapaino Oy: Keuruu.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2001. Saatavissa: <http://www.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/romanit.htm>. Viitattu 15.2.2010.

Suomen Unisef. Lisätietoja romaneista Euroopassa. Saatavissa: http://www.unicef.fi/romanit_euroopassa. Viitattu 21.2.2010.

Suomen Unisef. Saatavissa: http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Suomen_romanikulttuuri.pdf. Viitattu 14.2.2010.

Suonoja Kyösti & Lindberg Väinö 1999. Romanipolitiikan strategiat. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Torkkola Sinikka; Heikkinen Helena & Tiainen Sirkka 2002. Potilasohjeet ymmärrettäväksi – opas potilasohjeiden tekijöille. Tampere:Tammer-paino oy.

Tuppurainen Marketta 2001. Millaista on seksuaalisuus eri kulttureissa? Lääkärilehti 2001;56(62):4309-4310. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.

Viita Armas 1967 Mustalaisväestön hyväksi. Mustalaislähetys r.y. Helsinki: Kirjapaino Aa oy

Viita Lauri 1965. Moreeni. WSOY: Porvoo.

Viljanen Anna Maria, Hagert Terno ja Blomerus Satu 2007. Romanit suomalaisessa terveydenhuollossa: tasa-arvon ansat. Aikakauskirja Duodecim 123(4).

Ylänkö Maaria 2008. Mistä tulet romani? Tiede 6/2008. Saatavissa:
http://www.tiede.fi/artikkeli/891/mista_tulet_romani_. Viitattu 21.8.2010.

ROMANIPOTILAS VUODEOSASTOLLA

- Romanit terveyspalveluiden käyttäjinä.
Opas terveydenhuollon ammattilaisille

Sisältö

1. Johdanto	28
2. Hyvä hoito	29
2.1 Transkulttuurisen hoitotyön näkökulma	29
3. Romanikulttuuri	29
3.1 Lyhyt historian oppimäärä	29
3.2 Mustalainen vai romani	30
3.2. Romanien tapakulttuuri	31
3.2.1 Vanhempien kunnioitus	31
3.2.2 Häveliäisyys ja siveellisyys	32
3.2.3 Puhtaussäännöt	32
4. Romanipotilas vuodeosastolla	33
Osastolle tuleminen	35
Mies-, naishoitaja tai -lääkäri	35
Potilashuone	35
Vuode- sekä potilasvaatteet	36
Hoitotoimenpiteet ja intymiteettisuoja	36
Vierailut	37
Potilas- ja terveystietojen antaminen	37
Ruokailu	37
Lääkemyöntävyys ja suhde verituotteisiin	38
Kotiutuminen	38
Kuoleva potilas	38

Uskonto ja hengellisyys romanikulttuurissa _____ 39

LÄHDELUETTELO _____ 40

Lisätietoa: _____ 42

1. Johdanto

Kulttuurista johtuvat erilaisuudet alkavat olla jokapäiväisiä asioita sosiaali- ja terveysalan asiakastyössä. Hyvä hoito kulttuurilähtöisenä edellyttää, että koko organisaation on otettava kulttuuriset tekijät huomioon asiakastyössä niissä määrin kuin se on kokonaisuutta ajatellen mahdollista. Yksittäisen työntekijän kulttuurisensitiivisyys ei ole riittävä edellytys kulttuurilähtöisyyden toteutumiseksi.

Romanit lähes poikkeuksetta hakeutuvat sairaalaan vain äärimmäisessä hädässä²⁶. Eri maissa tehtyjen väestötutkimuksien pohjalta on havaittu, että romanien sairastuvuus on suurempi kuin pääväestöjen ja odotettu elinikä on huomattavasti lyhempi²⁶. Asiaan ovat kiinnittäneet huomiota eri lääke-, terveys- ja yhteiskuntatieteiden asiantuntijat²⁶.

Romanitavoista on arkielämässä kuin sairaalamaailmassa on mututuntumana villedäkin kuulopuheita. Syvemmin asiaan perehtyneenä huomaa ettei ensikuuleman perusteella arvioituna kulttuuriset normit olekkaan niin jäykkiä sääntöjä kuin luusisi, vaan ne mukautetaan uusiin ja erilaisiin tilanteisiin ja sosiaalisiin yhteyksiin tilanteiden niin vaatiessa. Sairaalahoitoa tarvittaessa katsotaan viisaimmaksi monissa tilanteissa laittaa ikäänkuin häpeät/kulttuurit normit ja säännöt hetkeksi maton alle, eli pyrkiä ratkaisemaan luovasti kulttuurisesti ongelmalliset yhteentörmäykset²⁸. Terveysalan ammattilaiset voivat pienin keinoin helpottaa romaneille hankalia tilanteita muistamalla eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien potilaiden ja heidän omaistensa suhteita säätelevät välttämissäännöt.

Romanit ovat tulevaisuudessa yksi lisääntyvä terveyspalveluiden käyttäjä. Vaikka romanit ovat asuneet Suomessa vuosisatoja, ovat sen kulttuurin ominaispiirteet edelleenkin tuntemattomia. Terveystyötä tekevät henkilöt tapaavat päivittäin eri kulttuuritaustoista tulevia potilaita. Sairaanhoidajan asiantuntijuuteen kuuluu eri kulttuureja kunnioittava hoidon kompetenssi. On kuitenkin mahdottomuus tietää ja saatikka sisäistää eri kulttuurien ominaispiirteitä ja millä kulttuurisilla tekijöillä on merkitystä hoitotyöhön. Kädessäsi olevan oppaan tavoitteena on antaa konkreettisia toimintaohjeita sairaanhoitajalle romanitaustaisen potilaan hyvään hoitoon vuodeosastolla.

2. Hyvä hoito

Potilaita hoitaessa on tärkeää muistaa, että he ovat tulossa jostakin ja menossa johonkin¹. Tällöin on hyvä huomioida heidän kokonaisvaltainen kulttuurinen kontekstinsä. Hyvää hoitoa voidaan katsoa kolmesta eri näkökulmasta: potilaan ja hänen läheistensä sekä hoitoa tarjoavien ammattilaisten näkökulmista.

Potilaan ja hänen omaistensa näkökulmasta hyvä hoito muodostuu siitä, että hoitaminen on toteutettu yhdessä potilaan ja lähiomaisten kanssa¹.

Hoitoa tarjoavat ammattilaiset näkevät hyvän hoidon koostuvan moniammatillisesta yhteistyöstä¹, jossa kukin ammattiryhmä ja toimintayksikkö tekevät oman ammattinsa ja tieteenalansa lähtökohdista ajatellen potilaan parasta yhteistyössä hänen ja hänen läheistensä kanssa².

2.1 Transkulttuurisen hoitotyön näkökulma

Amerikkalainen Madeleine M. Leininger kehittämän hoitotyön mukaan hoitotyössä pitää huomioida yksilöiden, perheiden ja ryhmien kulttuuriin elämäntapoihin perustuvaa hoitamiskäyttäytymistä, arvoja ja uskomuksia, jotta voidaan toteuttaa hyvää, tehokasta tai edes tyydyttävää hoitoa³.

3. Romanikulttuuri

3.1 Lyhyt historian oppimäärä

Romanit ovat suomalaisessa yhteiskunnassa vanhin etninen vähemmistöryhmä, jolla on oma kieli, omaleimainen itämainen ja vanhaan suomalaiseen talonpoikaisaikaanperustuva tapaperinne ja kulttuuri⁴. Romaneilla on myös suomalaisten kanssa lähes 500 vuotinen yhteinen elämäntaival mutta myös suomalaisten vaiheista poikkeava vanhempi historia⁵. Romaneja on arvioitu olevan koko maailmassa lähes 50 miljoonaa, josta Euroopassa asustaa n. 7-9 miljoonaa²². Heistä Suomessa elää noin 10 000 ja Ruotsin puolella noin 3000 henkilöä⁴.

Romanien muinaishistoria on jokseenkin tuntematon tai hämärän peitossa. Alkuperää on tutkittu enimmäkseen kielitieteen pohjalta⁶. Tästä saatu tieto johtaa Pohjois-Intiaan. Romaneja ei kuitenkaan mielletä intialaisiksi. Noin vuonna 1000 tuntemattomasta syystä alkanut vaeltaminen on kulkenut läpi

Euroopan lähes jokaiseen maahan⁶. Tällä hetkellä ei tiedetä, mikä oli maastamuuton syy ja olivatko maastamuuttajat käsityöläisiä, muusikoita vai sotilaita. Lähtöön arveltuja syitä ovat: sota, epidemia, nälänhätä, luonnonmullistus tai kaupankäynnin kasvu. Ensimmäiset havainnot romaneiden tulosta Ruotsi-Suomeen löytyy jo 1521-luvulta^{6,7}.

Romanien historia sisältää niin verta, hikeä kuin kyneleitäkin mm. toisen maailman sodan aikana vainotuksi tulemisen kohtalo – Holocaust – jaettiin juutalaisten kanssa^{8,9}. Hitlerin kaasukammioissa romaneja tuhottiin noin 500 000 ja kokoamisleireillä ja lääketieteellisissä natsitutkimuksissa erityisen julmasti karkeiden arvioiden mukaan jopa kaksi miljoonaa henkilöä^{6,8}.

Myös Ruotsi-Suomessa vuonna 1560 romanit saivat kokea syvää vainoa. Silloinen arkkipiispa Laurentius määräsi, että romanit on jätettävä ulos yleisistä kirkkotoimista, kuten siunaamisesta hautaan, lasten kastamisesta tai avioliittoon vihkimisestä. Pappi tai Kirkkoherra, joka erehtyi antamaan yösijan romanille, erotettiin välittömästi kirkon palveluksesta^{5,10,11}.

Myös valtiovallan osalta romanit saivat tuntee vainoa. Vuonna 1637 asetetun lain voimalla romanit saatiin joko karkottaa maasta tai tavattaessa hirttää^{10,11}. Vuosi toisensa jälkeen lisälakien avulla romaneita yritettiin sulauttaa - pakkoassimiloiittaa - keinolla millä hyvänsä yhteiskuntaan. Keinona käytettiin jopa kristillisen kasvatuksen nimissä lasten pakkohuostaanottamista^{9,10,11,12}.

Vasta 1900-luvulla hyvin hitain askelin niin kirkko kuin yhteiskunta alkoi tuntee vastuuta romaneista. Oskari Johonssonin (myöhemmin vuodesta 1922 Jalkio) halu lähetyssaarnaajaksi johti monien tapahtumien jälkeen siihen, että hän perusti mustalaislähetyksen – nykyisin Romanomissio – Suomeen. 2000-luvulla valtiovalta perusti jokaiseen lääniin oman romaniasiain neuvottelukunnan, joiden tehtävänä on toimia Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä romanien ja viranomaisten välisenä yhteistyöelimenä⁷.

Romanien hengellisen työn tehostaminen oli esillä vuoden 1960 rovastikuntien diakoniapäivillä eri puolilla maata. Kirkon herännyt vastuu romaneista on tullut esiin myös diakoniatoimikuntien järjestämällä perheleireillä vuodesta 1963 lähtien^{7,10}. Yksi merkittävä virstanpylväs kirkon ja romanien suhteiden historiassa Suomessa oli Kirkko ja Romanit neuvottelukunnan perustaminen vuonna 1996 sekä arkkipiispa John Wikströmin esittämä julkinen anteeksipyyntö kirkon penseästä suhtautumisesta romaneihin^{7,10}.

3.2 Mustalainen vai romani

Romaneista käytetään yleisesti edelleen sekä nimitystä mustalainen että romani. Romani sanana tulee kansainvälisestä romanikielen sanasta rom, joka tarkoittaa miestä/ihmistä. Eri nimityksen kamppailua voidaan verrata Amerikan Yhdysvaltojen mustien käymään taisteluun halventavaksi koettua neekeri-termiä vastaan. Romanit itse haluaisivat heistä käytettävän virallisissa ja julkisissa yhteyksissä termiä romani. Romanit kokevat mustalainen-nimityksen oman yhteisönsä ulkopuolisen käyttämänä leimaavana ja halventavana. Mustalainen-termiä käytetään kuitenkin edelleen romanien itsensä kesken”^{18,19,23}.

3.2. Romanien tapakulttuuri

Kulttuuri on monimerkityksinen asia. Se on kokonaisuus, joka koostuu jonkin yhteisön henkisestä ja fyysisestä funktiosta. Kulttuuria ovat esimerkiksi uskomukset, arvot, asenteet ja odotukset sekä elämän tavalliset asiat kuten tervehtiminen, syöminen, tunteiden osoittaminen ja etäisyys. Kulttuuria on myös yhteisön tuottama taide, esimerkiksi kirjallisuus¹³.

Kulttuuri on siis tietyn yhteisön jäsenten yhdessä asettama ja oppima merkitysten verkosto -koodisto. Sitä voisi kuvata kartaksi, jota ihmiset jatkuvasti lukevat omassa ja toisten toiminnassa. Niin kuin suomalaista niin myös romanikulttuuria voi oppia lukemaan kuin karttaa. Karttaa tutkimalla oppii vähitellen ymmärtämään, että tietty merkki tarkoittaa tietynlaista maastoa. On suurta hyötyä ja iloa siitä, kun oppii suunnistamaan kulttuurissa jos toisessa ja näin toimimaan yksin ja yhdessä toisten kanssa. Lisäksi kun tutustuu vieraaseen, oppii näkemään myös omaa kulttuuriaan uudella tavalla¹³.

Romanien kulttuuri on yleisitämaista¹⁵, vanhatestamentillista²⁴, kristillistä⁷ sekä suomalaista talonpoikaistakulttuuri²⁵ perintöä sisältävä kokonaisuus. Vaeltaessaan romanit ovat omaksuneet monia uskonnollisia ja moraalisia käsityksiä eri kulttuureista, joissa he ovat vierailleet pidempään¹⁴. Suomi-Ruotsin valtakunnan 1500-luvun kristillisistä ja/tai talonpoikaistavoista²⁵ on monia tapoja jäljellä romanikulttuurissa vaikkakin ne ovat hävinneet valtaväestöltä¹⁵. Nykyinen romanikulttuuri seisoo kolmella perusjalalla, jotka ovat 1) vanhempien kunnioitus 2) häveliäisyys ja siveellisyys 3) puhtaussäännöt

3.2.1 Vanhempien kunnioitus

Keskeinen periaate romanikulttuurissa on vanhojen ihmisten arvostaminen ja kunnioittaminen. Vanhemman kunnioitus korreloi sekä ikää että statusta. Vanhempien ihmisten ja erityisesti suvun päämiesten ja -naisten mielipiteitä arvostetaan ja kunnioitetaan. Perinteisesti romaniperheessä mies on

perheen pää ja nainen sen sydän mutta perhettä koskevat tärkeät ratkaisut tehdään yhdessä^{4,28}. Hyvinvoivassa romaniperheessä niin selvät sukupuoliset roolit kuin tasa-arvoisuus ja kunnioitus ovat arkipäivää ilman sen suurempaa huomiota.

Vanhuksia kunnioitetaan esimerkiksi teittilemällä ja suomalla heille kaikessa etusija. Heiltä odotetaan myös asemansa ja arvonsa mukaista käyttäytymistä. Vanhojen kunnioittaminen edellyttää erilaisten kunnioittavien käytöstapojen noudattamista^{7,12,28}.

3.2.2 Häveliäisyys ja siveellisyys

Sana häpeäminen on romanikulttuurissa synonyymi sanalle kunnioittaminen. Sanoilla häpeä ja häpeäminen ei siis käytetä romanien puheessa Kielitoimiston sanakirjan kuvaamaa merkitystä sopimaton teko, huonommuuden tms. aiheuttama mielipaha, nolouden, katumuksen tunnetta^{26,27,31}.

Romanien moraalikäsitteet liittyvät siveyteen ja häveliäisyyteen. Häpeämisellä tarkoitetaan siveellisyyttä, kainoutta, pidättyvää käytöstä, johon kuuluvat oikea pukeutuminen ja puhtauden tarkka vaaliminen sekä myös sopimattomien puheenaiheiden ja sanojen, jotka liittyvät suoraan tai välillisesti alastomuuteen, seksuaalisuuteen tai muuten intiimeihin asioihin^{7,12} Kuten syntymä, pienen lapsen ikä, äitiysloma, alusvaatteet, tamponi, terveysside ja ehkäisy, käyttöön. Välillisesti ruumiintoimintoihin liittyviä vältettäviä puheenaiheita ja sanoja ovat esimerkiksi täysinäinen vatsa, vatsan toiminta, WC ja WC-paperi. Jos näistä puhutaan seurassa, jossa on eri-ikäisiä miehiä ja naisia, nuoret naiset ja miehet poistuvat paikalta tai peittävät kasvonsa kädellään ja kääntyvät pois päin²⁹ tai tapahtuu niin sanottu kukaan ei reagoi efekti. Näin puhuttu sana tai lause ohitetaan kuin sitä ei olisi edes sanottu.

Vaikka romanikulttuuri on patriarkaalinen yhteisö, on sen naisilla jopa miehiä suurempi vaikutus itse kulttuuriin ja arkipäivään. Tämän vuoksi naisten tulee noudattaa erityisen tarkasti yhteisöä suojaavia puhtaussääntöjä. Tällä toiminalla nainen kunnioittaen `häpeää` itseään vanhempia naisia ja kaikkia miehiä. Nainen on siis yhteisössä puhtauden ja samalla siveellisyyden ylläpitäjänä. Hänellä on erittäin paljon vastuuta mutta myös paljon valtaa²⁹.

3.2.3 Puhtaussäännöt

Käsitteiden puhdas-likainen tai kunnia-häpeä sisältö on selvästi laajempi kuin pääväestön arkipuheessa. Käsitteet sisältävät monimuotoisen sosiaalisten ja moraalisten normien verkoston, jonka jokainen romani oppii sekä tiedostetun että tiedostamattoman kotikasvatuksen yhteydessä ja näin oletetaan myös tuntevan

ja noudattavan²⁶. Puhtauden ja sen rinnakkaiskäsitteen, kunniallisuuden ylläpitämisestä voidaan tinkiä vain poikkeus- tai erityistilanteissa ja tarvittaessa neuvottelemalla toisten romanien kanssa. On kuitenkin tärkeää muistaa, että puhtauteen ja kunniallisuuteen liittyvät yksittäiset tavat ja käytännöt muuttuvat ja mukautuvat vastaamaan aina uusiin ja erilaisiin elämäntilanteisiin²⁶. Lisäksi eri ihmisillä on tavoista erilaisia korostuksia ja tulkintoja. Romanikulttuurin ulkopuoliset, ei-romanit, eivät voi tuntea näitä normeja, joten heiltä ei tapojen noudattamista myöskään vaadita ja heidän tekemiään muodollisia normien rikkomuksia katsotaan läpi sormien. Kuitenkin nämä muodolliset rikkomukset voivat aiheuttaa kiusallisia sosiaalisia tilanteita ja epämiellyttäviä henkilökohtaisia kokemuksia paikalla oleville romaneille – tapahtuu niisanottu sekundaari kasvojen menetys.

Romanikulttuuriin kuuluvien hyvinkin tarkkojen puhtauteen liittyvien tapojen alkuperäinen merkitys on ollut, etenkin kiertolaiselämää viettäessä, epidemioiden ehkäiseminen. Puhtaus perinteenä nousee vaeltavan kansan konkreettisesta tarpeesta erottaa eläintenhoito hygieenisesti terveyssyistä niin asumisessa, ruokailusta kuin terveydenhoidossakin^{16,17}. Ymmärrys siitä, että jaloissa ja käsissä kulkeutuu vaarallista likaa, ellei puhtaudesta huolehdita, on ollut selvä kaikille vaeltaville kansoille. Tavat ovat myös ylläpitäneet sisäistä järjestystä ja yhtenäisyyttä^{17,18}.

Puhtauteen liittyvät tavat toimivat myös elämän ohjeina. Puhtaus on sekä fyysistä puhtautta että symbolista puhdas-saastainen -käsitys. Niinpä lajittelun puhdas ja likainen taustalla on ihmisruumiin jaottelu puhtaaseen ylävartaloon ja likaiseen eli epäpuhtaaseen alavarataloon^{7,18,26}. Tämä dikotomia on tiedostettua ja yksityiskohtaisella ja kaikkien tuntemalla kirjoittamattomalla sääntöjen verkostolla tarkasti kontrolloitua. Kulttuurissa pohjana olevan ihmisruumiin hierarkia, puhdas yläosa ja epäpuhdas alaosa, heijastuu kaikkeen olemiseen: vaatetukseen, liinavaatteisiin, huoneiden ja tilojen, huonekalujen ja esineiden jakamiseen samanlaisella kriteerillä (rituaalisesti) puhdas tai likainen eli epäpuhtaisiin.

Vaikka romanikulttuurissa ruoka on erittäin tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistä, ei se kuitenkaan säännöstele tai määrää sitä, mitä ruokia saa syödä ja mitä ei. Puhtauskäsite ilmenee eritoten suhtautumisessa ruokaan ja ruokailuvälineisiin, joita ei kulttuurisista syistä laiteta lattialle tai paikkoihin, joissa istutaan tai kävellään. Vastaavasti lattialta ei nosteta pöydälle mitään. Keittiön astiapyyhkeitä ja pöytäliinoja ei pestä muun pyykin yhteydessä. Vaatteiden pesussakin on omat sääntönsä – ajattelutapa on puhtaasta likaiseen^{7,18,20}.

4. *Romanipotilas vuodeosastolla*

Niin kuin kaikki ihmiset kansallisuudesta ja etnisestä taustastaan riippumatta toivovat, että heidän kulttuurikontekstinsa otetaan hyvässä hoitamisessa huomioon, samoin myös romanit sitä toivovat.

Kyetäkseen tähän hoitaja tarvitsee oikeaa tietoa. Moni hoitaja onkin oman tietämättömyytensä vuoksi arka lähestymään romanipotilasta²¹. Parhaan hoitokontaktin ja hoitomyöntyvyyden hoitaja saa sillä, että rohkeasti lähestyy potilasta sekä ihmisenä että hoitajana.

Jotkut romanit haluaisivat myös osallistua potilaan perushoittoon pesemällä, syöttämällä, vaihtamalla lakanoita ja siivoamalla hänen vuoteensa vieressä olevan pöydän ja ympäristön etenkin vanhempien romanihenkilöiden ollessa sairaalassa potilaana. Näissä tilanteissa väistyvät tapauskohtaisesti kulttuuriset normit eri sukupolvien välisestä häveliäisyydestä^{27,29}.

Romanikulttuuri sallii kyselemisen, etenkin silloin kun ei tiedä jotain, tällöin voi ja oikeastaa pitää kysyä, jotta yhteisymmärrys pelaa. Yleensä romanit ovat taitavia vuorovaikutustaidoissa. Niin lääkärin kuin hoitajienkin vain tulee antaa lupa itselleen ja potilaallekysyä kysymyksiä ja etsiä yhdessä niihin vastauksia.

Osastolle tuleminen

Useat romanit kokevat sairaalaympäristön epämiellyttävänä ja jopa pelottavana. Epämielisuutta tuo yksistään jo se, että sairaala erottaa hänet lähimmäisistään sekä yhteisöstään ja hän jää yksin keskelle `vierasta` kulttuuria. Siksi yleensä sairaalaan tullaan jonkun tai jopa joidenkin saattamana, etenkin vakavasti sairaan potilaan kohdalla. Näissä tilanteissa on hoitajan hyvä muistaa, että potilaalla on oikeus omaisiin ja läheisiin eikä heidän läsnäoloaan tule riistää.

Tulohaastattelun yhteydessä on hyvä kysyä potilaalta, että tahtooko hän omaisten tai saattajien olevan läsnä, kun henkilökohtaista haastattelua tehdään. Näin vältetään tilanteet, joissa potilas ei voi kulttuurista johtuvien normien vuoksi vastata intiimeihin kysymyksiin, vaikka hoitaja toistamiseen tiedustelee asiaa.

Mies-, naishoitaja tai -lääkäri

Romanikulttuuri ei määrittele voiko hoitajana tai lääkärinä olla mies tai nainen. Romaninainen saattaa kuitenkin helpommin pyytää, että häntä tutkiva tai hoitava henkilö olisi nainen naiselliseen kainouteen liittyvistä syistä.

Potilashuone

Tilanteen niin salliessa romanipotilas on hyvä sijoittaa mahdollisimman lähelle sellaista potilashuonetta, joka on ulko-oven läheisyydessä. Tällä voidaan ennakoida vieraiden paljouteen ja sen mahdolliseen merkitykseen osaston päivärutiineissa. Jos samalla osastolla on useampi romani, on hyvä kysyä nuoremmalta potilaalta, miten sijoittelun suhteen toimitaan. Joissakin tilanteissa on suotavampaa jopa siirtää potilaat eri osastolle, jotta vältyttäisiin haasteellisilta ja jopa kulttuurisesti erityisen noloilta tilanteilta. Nuorempaa ja vanhempaa romanipotilasta ei saa ilman kysymättä milloinkaan laittaa samaan potilashuoneeseen.

Vuode- sekä potilasvaatteet

Romanit saattavat kokea erittäin epämiellyttävänä pukeutumista sairaalan vaatteisiin – etenkin naiset – kahdestakin syystä:

- 1) asuste on sopimaton romanikulttuuriin; potilas kokee olevansa alasti
- 2) konkreettisesta puhtaudesta huolimatta sairaalavaatteet koetaan likaisiksi jopa saastaisiksi.

Romanipotilaalle on hyvä suoda mahdollisuus omaan tyynyyn tai edes niin sanottuun sualuslakanaan, joka voidaan laittaa sairaalan tyynyn päälle. Potilaan omista vaatteista huolehtii useimmiten lähiomaiset, joten asiasta ei koidu hoitohenkilökunnalle ylimääräistä työtä. Asiasta on kuitenkin hyvä sopia omaisten kanssa. Potilaan terveydentilasta riippuen hän saattaa myös haluta jotain omia vaatteita ylleen kuten mies puseron tai sisätakin ja nainen niin kutsutun röijyn tai sisävillatakin – näin etenkin hyväkuntona vuodepotilaana ollessaan. Tällöin potilaan ei tarvitse olla kaulaan asti peitettynä vierailuaikana (kts. kohta vierailut).

Hoitotoimenpiteet ja intymiteettisuoja

Niin hoitajille kuin lääkäreillekin intymiteetin suojeleminen on itsestään selvää. Käytännössä kuitenkin paljon alastomuuden ja siihen liittyvien asioiden kanssa olemisen arkipäiväistä ja väljentää tätä suojaa. Romanikulttuurissa kuitenkin tämä intymiteetin suojaaminen on lähes ehdotonta. Vuodeosastolla se tarkoittaa mm. sitä, että potilasvuoteen ulkopuolella olevat dreenit, virtsankerääjät ym. tulee peittää potilaspeitolla luonnollisesti ennen omaisten saapumista huoneeseen. Myös potilas itse tulee peittää kaulaan asti vuodepeitolla. Jos hoitajat eivät tätä tee ja potilas ei itse sitä vointinsa vuoksi pysty tekemään, yleensä joku omaisista menee ensin huoneeseen ja suorittaa tämän suojaamisen ja vasta sitten muut omaiset saapuvat paikalle.

E erityisen Intymiteetin suojaamisen alaisuuteen kuuluvat erilaiset hoitotoimenpiteet, joko hoitajan tai lääkärin suorittamina, mutta vain jos paikalla on muita romaneja. Näiden asioiden kohdalla on aina hyvä pyytää, että läsnä olevat omaiset siirtyisivät tarvittaessa päiväsalin perusteluna vain, että potilaalle tehdään hoitotoimenpiteitä. On tärkeää ettei hoitaja muiden romanien läsnä ollessa tiedustele esimerkiksi wc:ssä käyntiä tai eritteiden toimintaan liittyviä asioita. Jos potilas tai nimetty yhteyshenkilö toivoo, että vierailijat saavat jäädä huoneeseen hoitotoimenpiteen ajaksi, voi hoitaja toimia parhaaksi katsomallaan tavalla.

Vierailut

Omaiset ja ystävät tulevat katsomaan sairasta, etenkin kuolevaa tai vakavasti sairasta, suurellakin joukolla ja jopa pitkien matkojen takaa, mikä voi paljoudessaan hämmästyttää sairaalan henkilökuntaa. Sairaalaan saavutaan siitakin huolimatta, että itse potilasta ei päästä katsomaan. Näin halutaan tukea omaisia ja osoittaa myötätuntoa. Käymättä ja huomioimatta jättäminen koetaan romanikulttuurissa jopa loukkauksena ja välinpitämättömyytenä.

Hoitohenkilökunnan on hyvä sallia läheisten ja yhteisön läsnäolo ja jotta muut potilaat eivät häiriintyisi romanipotilaan monista vieraista, hänet on tilaisuuden niin salliessa hyvä sijoittaa yhden tai kahden hengen huoneeseen ja lähelle ulko-ovea. Tarvittaessa on hyvä sopia potilaan tai yhteyshenkilön kanssa käytännöistä mm. kuinka monta vieraista voi yhtä aikaa olla huoneessa. Minkä kellonajan sisälle vierailujen toivotaan ajoittuvan. Erittäin huonokuntoisten tai kuolevien potilaiden kohdalla mahdollisesta ympärivuorokautisesta läsnäolosta, etenkin öisin ja siihen liittyvistä käytännöistä (kts. Kuoleva potilas). Hoitajan on myös hyvä muistaa, että perhekäsitys on romanikulttuurissa laajempi kuin pääväestön käsityksessä.

Potilas- ja terveystietojen antaminen

Joskus ylimääräistä työtä hoitohenkilökunnalle tuottaa useat puhelinsoitot ja vierailijoiden kysymykset potilaan voinnista. Tätä asiaa on hyvä lähestyä kysymällä – potilaan tilan niin salliessa – häneltä itseltään toimintatapaa tai mahdollista suvun ja yhteisön yhteyshenkilöä, joka toimii lähimmänomaisen tavoin viestinviejänä muulle perheelle tai yhteisölle. Jos potilaalta asiaa ei pystytä tiedustelemaan, on hyvä kääntyä paikallaolijoista vanhimman naispuolisen henkilön puoleen ja kysyä, kuka lähiomaista voisi toimia yhteyshenkilönä. Osoitetulle yhteyshenkilölle on hyvä kerrata yhteistyötoiminnan säännöt; hän on linkki sairaalan ja romaniyhteisön välissä.

Ruokailu

Romanikulttuuri ei määrittele mitä ruokaa saa tai ei saa syödä (vrt. islam). Romanipotilaasta etenkin vanhuksista saattaa joskus tuntua vaikealta syödä sairaalaruokaa. Vaikka tiedetäänkin, että sairaalan hygieniat on hyvä, ei tieto silti aina poista epämiellyttäviä tunteita. Monesti omaiset tuovat kotona tehtyä ruokaa potilaille ja jopa omat ruokailuvälineet. Tällöin omaiset pitävät huolen välineistä ja näin se ei tuota lisätyötä hoitohenkilökunnalle. Erityisesti dieetti-, tutkimus- tai paastopotilaan kohdalla on hyvä informoida potilasta ja yhteyshenkilöä rajoituksista, jotta hoitoa toteutetaan yhteistyössä.

Lääkemyöntyvyys ja suhde verituotteisiin

Romaneilla ei kulttuurista nouse mitään sellaisia tekijöitä, jotka asettaisivat kiellon erilaisten lääkkeiden tai verivalmisteiden käyttöön. Yksittäisillä romanitaustaisilla potilailla saattaa kuitenkin olla muista tekijöistä, kuten uskonnollinen vakaumus, kielteinen suhtautuminen joihinkin lääke- tai verivalmisteisiin.

Osa vanhemmista romaneista ei osaa lukea tai lukemistaito on heikko. Asia voi olla arka mutta vaikuttaa siihen ettei virallisista ohjeista saada selvää. Tämä vaikeuttaa lääkkeiden ottamista ja hoito-ohjeiden noudattamista. Kotiin lähtevälle tulisikin selkeästi kertoa hoito-ohjeet ja lääkkeiden annostelut.

Kotiutuminen

Potilaan kotiutuessa vuodeosastolta hänelle on hyvä selittää tarkasti ja rauhassa jatkohoito-ohjeet, joskus on hyvä jopa selkokielistään ne syystä että:

- 1) Osa vanhemmista romaneista ei osaa lukea tai lukemistaito on heikko. Asia voi olla arka mutta vaikuttaa siihen ettei virallisista ohjeista saada selvää. Tämä vaikeuttaa hoito-ohjeiden noudattamista. Kotiin lähtevälle tulisikin selkeästi kertoa hoito-ohjeet ja lääkkeiden annostelut.
- 2) Käytetty terminologia on vierasta ja joillakin suomenkielisillä sanoilla voi olla eri kaksoismerkitys.

Kuoleva potilas

Kuolevan potilaan poislähtemistä kunnioitetaan ja omaisia lohdutetaan muulloinkin kuin varsinaisena hautajaispäivänä. Kuolevan tai saattohoitopotilaan huoneessa ovat omaiset yleensä läsnä läpi vuorokauden; päivisin tapauskohtaisesti useita ja öisin vähintään kaksi. Jälleen tässä kohden on hyvä muistaa, että romanikulttuurissa perhekäsitys on laajempi kuin pääväestön. Tästä syystä on hyvä sijoittaa potilas yhden tai kahden hengen huoneeseen, jotta omaiset voivat suorittaa viimeistä palvelustaan läsnäolemisellaan kuolevalle potilaalle ja lähiomaisille. Näin toimimalla tuotetaan mahdollisimman vähän haasteita normaaliin osastotyöhön.

Sairaanhoitaja voi myös kysyä omaisten tahtotilaa sairaalapapin läsnäoloon. Papin keskustelua suvun vanhusten ja omaisten kanssa pidetään lähes poikkeuksetta tärkeänä. Omaiset saattavat myös kutsua seurakuntiansa (helluntaiseurakunta, vapaakirkko jne.) pastoreita tai diakoneja pitämään sairaalahartauden ja ehtoollisen vieton. Tähän on hyvä antaa mahdollisuus, sillä uskonto ja hengellisyys on romaniyhteisölle hyvin tärkeä arkipäiväinen kokonaisuus.

Kuoleman tapahduttua omaiset yleisesti haluavat osallistua jollakin tavalla yhdessä hoitajien kanssa vainajanlaittoon. Omaiset saattavat haluta antaa vainajanlaittamiseen vainajan omia tai sitä varten ostettuja uusia vaatteita.

Uskonto ja hengellisyys romanikulttuurissa

Hoitotyössä kokonaisuuden kaikki osat ovat tärkeitä. Samalla kun hoidetaan ruumista, on tärkeää hoitaa koko ihmistä, hänen elämäntilannettaan, sosiaalisia suhteitaan, henkistä ja hengellistä hyvinvointiaan.

Pääsääntöisesti romanit kuuluvat evankeliluterilaiseen seurakuntaan ja/tai ns. vapaiden suuntien seurakuntiin kuten helluntaiseurakunta, vapaakirkko ja baltistiseurakunta. Romanikulttuuri ei sisällä samalla tavalla uskonnollisia piirteitä kuin esimerkiksi muslimikulttuuri, jonka pohjana on Islamin uskonto. Uskonto ei myöskään itsessään määrittele romanikulttuuria.

Romanit ovat kuitenkin vahvasti uskonnollisia henkilöitä vaikka eivät harjoittaisi sitä vakaumuksellisesti – Jumalaa pelkääväistä kansaa. Vaikka uskomisen ja uskonto ovatkin länsimaisessa kulttuurissa yksityisasiasia, ei se ole sitä romanien keskuudessa. Uskosta ja Jumalasta puhutaan arkipäivän keskellä ja jos hoitaja kokonaisvaltaisessa hoitamisessa ottaa asian esille, nähdään se positiivisena ja jopa hyvän ammattitaidon kokemuksena.

LÄHDELUETTELO

1. ETENE 2001, Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta. Terveydenhuollon yhteinen arvopohja, yhteiset tavoitteet ja periaatteet. Sosiaali- ja terveysministeriö.
2. Jääskeläinen Miika 04.07.2008. Saatavissa: <http://www.tyks.fi/fi/2807/10680/>. Viitattu 8.2.2010.
3. Marriner-Tomey Ann 1994. Hoitotyön teoreetikot ja heidän työnsä. Vammala: Vammalan kirjapaino oy
4. Suonoja Kyösti & Lindberg Väinö 1999. Romanipolitiikan strategiat. Sosiaali- ja terveysministeriö.
5. Koivisto Viljo 1984. Mustalaiset - Viljo Koivisto kertoo heimonsa menneisyydestä ja nykypäivästä. RV-kustannus: Keuruu
6. Ylänkö Maaria 2008. Mistä tulet romani? Tiede 6/2008. saatavissa: http://www.tiede.fi/artikkeli/891/mista_tulet_romani . Viitattu 21.8.2010.
7. Romano Missio ry. romanikulttuuri . Saatavissa: <http://www.romanomissio.fi/romanit2.htm>. Viitattu 9.2.2010.
8. Bruchfeld Stéphane & Levine Paul A. 1998 Kertokaa siitä lapsillenne... Kirja juutalaisten joukkotuhosta Euroopassa 1933-1945. Elävä historia: Hallituksen kanslia
9. Alho Olli 1965. Ulkopuolella yhteiskunnan - Mustalaiskysymys. Elävä arkisto: Yle.fi
10. Lindberg Väinö, Hedman Henry, Lindberg Tuula, Åkerlund Tuula, Rantala Veijo, Mahlamäki Pirkko ja Nousiainen Katriina 2006. Suomen romanien historia. JOIN! – Joint Promotion of Anti-discrimination at Local Level. Co-founded by the European Commission's Action Programme to Combat Discrimination.
11. Viita Armas 1967 Mustalaisväestön hyväksi. Mustalaislähetys r.y. Helsinki: Kirjapaino Aa oy
12. Karisto Mirja 1973. Minä olen mustalainen: TV1 Lasten ja nuorten toimitus. Elävä arkisto: Yle.fi
13. Myyryläinen Heikki. Saatavissa: http://materiaalit.internetix.fi/fi/opintojaksot/9historia/euroopankulttuurihistoria/mita_on_kulttuuri. Viitattu 9.2.2010.
14. Kyösti Roth 2008. <http://romanit.net/cms/index.php?page=romanikulttuuri-raamatussa>. Viitattu 9.2.2010.
15. Suomen Unisef. Saatavissa: http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Suomen_romanikulttuuri.pdf. Viitattu 14.2.2010.
16. Markkanen Airi 2001. Videoita ja romaniruokaa. Elore 2/2001, 8. vuosikerta. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.: Joensuu. Saatavissa: http://www.elore.fi/arkisto/2_01/mar201.html. viitattu 21.8.2010.
17. Lindberg Tuula 2002. Puhtaus on puoli ruokaa: Suomen romanien puhtaus- ja kunnioitustavat romani-identiteetin näkökulmasta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Opinnäytetyö: Turun yliopisto

18. Heire Hannele 2000. Lähihoitajiksi opiskelevien romanien käsityksiä terveydestä. Pro Gradu. Hoitotieteen laitos. Kuopion Yliopisto.
19. Puuronen Anne & Välimaa Raili (toim.). 2001. Nuori ruumis. Gaudeamus. Helsinki
20. Blomerus Satu. 2006. Romanilapsi kotona, päivähoidossa ja koulussa. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala. Vantaan kaupunki
21. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2001. Saatavissa: <http://www.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/romanit.htm>. Viitattu 15.2.2010.
22. Suomen Unisef. Lisätietoja romaneista Euroopassa. Saatavissa: http://www.unicef.fi/romanit_euroopassa. Viitattu 21.2.2010.
23. Päivi Arvonen 2009. Varokaa mustalaisia! toisin sanoen.fi. Viitattu 21.2.2010.
24. Raamattu 1992. Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöönottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.
25. Viita Lauri 1965. Moreeni. WSOY: Porvoo.
26. Viljanen Anna Maria, Hagert Terno ja Blomerus Satu 2007. Romanit suomalaisessa terveydenhuollossa: tasa-arvon ansat. Aikakauskirja Duodecim 123(4).
27. Lääkäriin käsikirja 2010. Toimitus. Monikulttuurisuus terveydenhuollossa – eettisiä näkökohtia. © DCL-romppu Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.
28. Ojanlatva Ansa 1998. Romani terveydenhuollon asiakkaana. Lääkärilehti 1998;53(5):481.
29. Tuppurainen Marketta 2001. Millaista on seksuaalisuus eri kulttureissa? Lääkärilehti 2001;56(62):4309-4310. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.
30. Sairaanhoidajaliitto. Sairaanhoidajan eettiset ohjeet. saatavissa: www.sairaanhoidajaliitto.fi -> sairaanhoidajan työ ja hoitotyön kehittäminen -> sairaanhoidajan työ -> sairaanhoidajan eettiset ohjeet. Viitattu 16.2.2010.
31. Kielitoimiston sanakirja 2008, CD-romppu versio 2.0. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

1. Lisätietoa:

Romanomissio ry

Monikulttuurisuus ja vähemmistöjen oikeudet - seminaari. 1992. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 62. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Ollikainen, M. 1995. Vankkurikansan perilliset: Romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja 3. Helsinki: Yliopistopaino.

Romanipolitiikan strategiat. 1999. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 9. Helsinki: Oy Edita Ab.

Romanit ja kirkko: Opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille. 1999. Kirkkohallitus. Helsinki: Kirkon offsetpaino.

Romanit 21. vuosisadalla: Romanipolitiikan suuntaviivat. 1998. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 15.

Suomen kulttuurivähemmistöt. 1997. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 72. Helsinki: Yliopistopaino.

Romani ja päihdehuollon palvelut 2004. Romano Missio ry, Helsinki.

Romaniasiain neuvottelukunta 25.9.2008. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Romanit Suomessa 17.8.2004. Opetushallitus.

Ulkopuolella yhteiskunnan Elävä arkisto. Yleisradio.

Nuoret ja vähäosaisuus Elävä arkisto. Yleisradio.

<http://www.elamajavalo.fi/>

<http://www.romanomissio.fi/>

RomNews Society

Europako Romano thaj Travelerengo Forumo

European Roma Rights Centre

Specialized Library with Archive "Studii Romani" (bulgariaksi ja englanniksi)

YLE Elävä arkisto: Minä olen mustalainen